

**TURKISTON MUHOJIRLARINING XORIJDAGI ILMIY-TADQIQOT
ISHLARI VA ULARNING O‘ZBEKISTON TARIXSHUNOSLIGIDAGI
AHAMIYATI**

Nishonova Zarnigor Raxmonberdiyevna,
Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda Sovet davrida muhojirlikka ketgan Turkiston ziyolilarining xorijdagi ilmiy-tadqiqot ishlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning bugungi O‘zbekiston tarixshunosligi uchun ahamiyati yoritiladi. Muhojir olimlar tomonidan yaratilgan asarlar milliy tariximizni anglash hamda milliy o‘zlikni asrab qolishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Turkiston muhojirlari, ilmiy-tadqiqot, Sovet davri, tarixshunoslik, Mustafo Cho‘qay, Boymirza Hayit, Zaki Validi To‘g‘on.

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston xalqlari tarixida murakkab siyosiy jarayonlar yuz berdi. 1917-yilgi Fevral va Oktabr inqiloblari, shuningdek, Sovet hokimiyatining mustamlakachilik siyosati mahalliy xalqlarni og‘ir ijtimoiy-siyosiy ahvolga duchor qildi. Milliy qadriyatlarga va diniy hayotga qarshi olib borilgan repressiyalar, siyosiy tazyiqlar natijasida ko‘plab ziyolilar vatanini tark etishga majbur bo‘ldilar.

Muhojirlikning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, xorijga ketgan ziyolilar nafaqat siyosiy kurash olib bordilar, balki ilmiy va publitsistik faoliyat bilan ham shug‘ullandilar. Ularning asarlari bugungi kunda O‘zbekiston tarixshunosligi uchun muhim manba vazifasini o‘tamoqda.

Tahlil va Natijalar

Turkiston muhojirlarining ilmiy merosi keng qamrovli bo‘lib, siyosiy tarixdan tortib madaniyat, til va ijtimoiy hayot masalalarigacha qamrab olgan.

Mustafo Cho‘qay – muhojirlik tarixidagi eng yorqin siymolardan biri. U “Yosh Turkiston” jurnalini tashkil etib, unda siyosiy-ijtimoiy maqolalar, tarixiy tahlillar e‘lon qildi [1. B. 80]. Uning asarlarida Sovet mustabid siyosatining mohiyati ochib berildi va milliy ozodlik g‘oyasi ilmiy-nazariy asosda targ‘ib qilindi.

Boymirza Hayit – nemis tilida chop etilgan ko‘plab kitob va maqolalarida Turkiston muhojirligi tarixini ilmiy nuqtayi nazardan yoritdi. U Sovet davridagi muhojirlikning bosqichlarini tahlil qilib, muhojirlarning milliy uyg‘onish jarayonidagi rolini alohida ko‘rsatdi.

Zaki Validi To‘g‘on – o‘zining “Xotiralar” asari orqali nafaqat shaxsiy hayotini, balki Turkiston va musulmon sharqi tarixiga oid qimmatli ma’lumotlarni yozib qoldirdi [6. B. 624].

Vali Qayumxon va boshqa olimlar turk va nemis tillarida chop etgan asarlari orqali xalqimiz tarixini ilmiy jamoatchilikka yetkazdilar.

XX asr o‘zbek muhojirlik tarixida Sayyid Mubashshir Kosoniy alohida o‘rin tutadi. U nafaqat muhojirlik hayotini boshidan kechirgan shaxs sifatida, balki tarixiy voqealarni ilmiy asosda yoritishga harakat qilgan muallif sifatida ham e’tiborga loyiqdir. Kosoniyning asarlari muhojirlik sharoitida yaratilgan bo‘lsa-da, ular ilmiy qiymatini yo‘qotmagan, balki o‘z davri uchun noyob manba vazifasini bajargan.

Kosoniyning eng muhim asarlaridan biri - “O‘rta Osiyo tarixi” bo‘lib, u 1991-yilda Saudiya Arabistonida o‘zbek tilida 3 jildlik tarzida nashr qilingan. Asarda qadimgi davrlardan to Chor Rossiyasi istilosigacha bo‘lgan tarixiy jarayonlar keng yoritilgan [5. B. 152]. Muallif o‘z tadqiqotida Zaki Validi To‘g‘on, Boymirza Hayit, V.V. Bartold kabi yirik olimlarning ilmiy merosiga tayanadi. Bu jihat asarning ilmiy qiymatini yanada oshiradi, chunki u sharq va g‘arb tarixshunoslik an‘analarini uyg‘unlashtirishga intilgan.

Muhojir olimlarning tadqiqotlari bir nechta yo‘nalishda ajralib turishi bilan ahamiyatlidir:

- Siyosiy tarix – Sovet hokimiyati siyosati, Turkiston muxtoriyati tajribasi, mustaqillik uchun kurash masalalari.

- Ijtimoiy-madaniy masalalar – muhojirlar yashagan mamlakatlarda til, madaniyat va an‘analarning saqlanishi.

- Xotira va memuar adabiyoti – shaxsiy xotiralar orqali Turkiston tarixining kam o‘rganilgan sahifalari yoritilgan.

Bugungi kunda bu asarlar O‘zbekiston tarixshunosligi uchun bebaho manba hisoblanadi. Chunki ular Sovet davri tarixining rasmiy tarixshunoslikda yoritilmagan jihatlarini ochib beradi, muhojirlarning o‘z kuzatuvlari va ilmiy ishlari orqali tarixiy

voqealar kengroq yoritiladi. Mustaqillik davridan boshlab mazkur asarlarga murojaat qilish imkoniyati paydo bo'ldi va ular milliy tarixshunoslikni boyitmoqda.

Xulosa

Turkiston muhojirlarining ilmiy-tadqiqot ishlari milliy tarixni xalqaro miqyosda yoritish, uni asrab-avaylash va keyingi avlodlarga yetkazishda katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi O'zbekiston tarixshunosligi uchun ushbu manbalarni chuqur o'rganish, tarjima qilish va ilmiy muomalaga kiritish dolzarb vazifalardan biridir. Tarixiy tadqiqotlarda ushbu yo'nalishda olib boriladigan izlanishlar milliy tariximizdagi bo'shliqlarni to'ldirish, Sovet davridagi muhojirlik merosini ilmiy asosda qayta baholashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cho'qay M. Istiqlol jallodlari (1917 yil xotiralari). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1992. – 80 b.
2. Hayitov Sh.A., Legay A.S. Xorijdagi o'zbeklar. – Toshkent: Sharq, 2001. – 240 b.
3. Jalilov S. Buxoriylar qissasi. – Toshkent: Universitet nashriyot-matbaa birlashmasi, 2006. – 220 b.
4. Kosoniy S.M. Bir umrdir darbadar: Mulki jahon kezmoqdaman. – Toshkent: Hilol-Nashr, 2021. – 128 b.
5. Kosoniy S.M. O'rta Osiyo tarixi. – Jiddah, 1991. – 3 jild.
6. Validiy To'g'on A.Z. Xotiralar. – Toshkent: Sharq, 2010. – 624 b.